

Pazinski kaštel

Ilijov, Josip

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:085887>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije
Preddiplomski sveučilišni studij
Kultura i turizam

JOSIP ILJOV

PAZINSKI KAŠTEL

Završni rad

Pula, rujan 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije
Preddiplomski sveučilišni studij
Kultura i turizam

JOSIP ILIJOV

PAZINSKI KAŠTEL

Završni rad

JMBAG: 0303056115

Matični broj studenta: 629 – KT

Kolegij: Kulturno-povijesni spomenici

Studijski smjer: Kultura i turizam

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, rujan 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Josip Ilijov, kandidat za prvostupnika Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli 4. rujna 2018.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Josip Ilijov, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Pazinski kaštel“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 4. rujna 2018.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. PAZINSKI KAŠTEL I RAZVOJ GRADA PAZINA	2
1.1. Općenito o pazinskom kaštelu.....	3
1.1.1. Nastanak i povijesni prikaz	5
1.1.2. Mijenjanje vlasništva i izgleda	6
1.1.3. Osvrt na prvobitni pazinski kaštel	8
1.1.3. Opće odrednice Pazinske knežije	10
1.2. Pazin kao srednjovjekovno urbano središte	12
1.2.1. Razvoj grada.....	12
1.2.2. Utjecaji čimbenika na razvoj grada	13
2. PAZIN PRIJE 16. STOLJEĆA	15
2.1. Kaštel kao feudalčeva privatna rezidencija	15
2.2. Razvoj zaštićenog naselja.....	17
2.3. Zahtjevi srednjovjekovne gradnje	18
3. RAZVOJ PAZINA U 16. STOLJEĆU	21
3.1. Obnova pazinskog kaštela	22
3.2. Gradsko podgrađe unutar zidina	24
4. ZAKLJUČAK	26
LITERATURA.....	27
POPIS SLIKA	29
SAŽETAK.....	30
SUMMARY	31

UVOD

Primarni predmet istraživanja ovoga završnog rada podrazumijeva i obuhvaća teorijsku analizu tematike pod nazivom *pazinski kaštel*, i to prema analizi stručne literature, te znanstvenih i stručnih članaka, kao i relevantnih internetskih izvora. U odnosu na predmet, ciljevi istraživanja obuhvaćaju primjenu relevantnih stručnih i znanstvenih metoda, i to iz razloga kako bi se predmet istraživanja mogao uspješno analizirati i u konačnici uspješno interpretirati. Prema tome, metode koje će se koristiti prilikom analize ovoga završnog rada su analiza i sinteza, indukcija i dedukcija, generalizacija i konkretizacija, klasifikacija te povijesna metoda.

Gledajući kroz povijest, može se reći kako je Istra promijenila mnoge vladare, odnosno bila je pod vlašću Franaka, Rimljana, njemačkih velikaša, Mlečana te pod vrlo kratkom vlašću Napoleona. S druge strane, odnosno što se tiče novije društvene povijesti, potrebno je naglasiti kako se također Istra nalazila i pod austrijskom i talijanskom vlašću.

Geografski gledano, Pazin predstavlja središte istarskog poluotoka, a pazinski kaštel smješten je neposredno iznad Pazinske jame, što u konačnici predstavlja i povijesno najstariji dio grada. Sukladno prethodno navedenim odrednicama, može se reći kako je u odnosu na pazinski kaštel započelo i širenje, kao i urbani razvoj današnjeg oblika Pazina. U povijesnom kontekstu, Pazin se spominjao kao centar austrijskog dijela Istre, tj. kao centar tzv. *Pazinske knežije*.

Za pazinski kaštel se može reći kako je to najveća i najbolje sačuvana utvrda na području Istre. Naime, mijenjajući svoje vlasnike, pazinski kaštel je također mijenjao i izgled. Također, može se reći kako dobro obranjena utvrda koja se nalazi na litici ponora rijeke Pazinčice ujedno predstavlja i najbolje sačuvanu srednjovjekovnu utvrdu. Pazinski kaštel se prvi put spominje 983. god. i to u darovnici cara Otona II. kojom Kaštel poklanja porečkom biskupu.

U današnje vrijeme, u pazinskom kaštelu se nalazi Etnografski muzej Istre, u kojemu je moguće vidjeti muzejsku građu vezanu za život i rad stanovnika istarskog poluotoka sukladno pojedinim povijesnim razdobljima.

1. PAZINSKI KAŠTEL I RAZVOJ GRADA PAZINA

Prije samog osvrta na povijesni razvoj grada Pazina, potrebno je reći kako u današnje vrijeme Grad Pazin predstavlja jedinicu *lokalne samouprave formiranu početkom 1993. izdvajanjem iz tadašnje Općine Pazin, koja je podijeljena na ukupno 8 jedinica lokalne samouprave*¹. U nastavku teksta završnog rada, na slici 1, prikazan je današnji izgled grada Pazina.

Slika 1. Današnji izgled grada Pazina

Izvor: Grad Pazin, *O Pazinu*, [Internet], raspoloživo na: <https://www.pazin.hr/>, posjećeno: 2. kolovoza 2018.

Nadalje, Pazin, i to kao sjedište Istarske županije, *nalazi se u mikroregiji središnje Istre Sjevernog Hrvatskoga primorja te graniči s ukupno 8 gradova, odnosno općina*². Što se tiče prirodnih obilježja, može se reći kako je grad Pazin smješten u središtu istarskog poluotoka, odnosno na zaravni koju okružuju okolna brda formirajući kotlinu. Isto tako, Pazin je nepravilnog poligonalnog oblika s *najnižom točkom od 24 metra i najvišom od 480 metara nadmorske visine*³. Grad Pazin teritorijem ne dopire do mora, ali je udaljenost do mora oko 25 kilometara zračne linije. Na području grada Pazina ističu se tri temeljne krajobrazne cjeline, a

¹ Grad Pazin, *Strategija razvoja grada Pazina 2015 – 2020*, [Internet], raspoloživo na: <https://www.pazin.hr/>, posjećeno: 2. kolovoza 2018.

² Na i. mj.

³ Na i. mj.

to su izvorni prirodni prostor sa šumskim krajolikom, koji se nalazi pretežito na sjevernom dijelu grada, kultivirani šumski i poljoprivredni krajolici i izgrađeni dijelovi prostora u kojima je, mjestimično, moguće pronaći elemente tradicijskih ruralnih cjelina⁴.

Pazin se u današnje vrijeme može predstaviti kao slikoviti gradić bogate tradicije, odnosno kao grad čija se turistička ponuda zasniva na bogatoj kulturno povijesnoj baštini, očuvanoj prirodi i brojnim manifestacijama⁵. U konačnici, može se reći kako povoljan smještaj grada Pazina pridonosi podjednakom boravku turista, i to i u ljetnim i u zimskim mjesecima.

1.1. Općenito o pazinskom kaštelu

Pazinski kaštel se može predstaviti kao najveća i najbolje sačuvana utvrda na području Istre. U nastavku teksta završnog rada, na slici 2, prikazan je pazinski kaštel.

Slika 2. Pazinski kaštel

Izvor: Istria Culture, *Pazin*, [Online], raspoloživo na: <http://www.istria-culture.com/>, posjećeno: 3. kolovoza 2018.

Gledajući kroz povijest, može se reći kako je pazinski kaštel, mijenjajući vlasnike, također mijenjao i izgled, te je potrebno naglasiti kako se također nalazi u radnji romana Julesa Verna pod nazivom *Mathias Sandorf*. Također, može se reći kako je *pazinski kaštel dobro obranjena*

⁴ Grad Pazin, *O Pazinu*, [Internet], raspoloživo na: <https://www.pazin.hr/>, posjećeno: 2. kolovoza 2018.

⁵ Grad Pazin, *Turizam*, [Internet], raspoloživo na: <https://www.pazin.hr/>, posjećeno: 2. kolovoza 2018.

utvrda smještena na litici ponora rijeke Pazinčice, a ujedno je najveća i najbolje sačuvana srednjovjekovna utvrda u Istri⁶.

Pazinski kaštel se prvi put spominje 983. god., i to u darovnici⁷ cara Otona II. kojom zdanje poklanja porečkom biskupu. U nastavku teksta završnog rada, na slici 3, prikazan je Oton II., car Svetog Rimskog Carstva.

Slika 3. Oton II., car Svetog Rimskog Carstva

Izvor: Proleksis enciklopedija, *Oton II.*, [Internet], raspoloživo na: <http://proleksis.lzmk.hr/>, posjećeno: 3. kolovoza 2018.

Naime, 961. god. Oton II. je okrunjen za sukralja svojeg oca Otona I., a 967. godine za *sucara*⁸. Nadalje, 972. god. oženio se s bizantskom princezom Teofanom te je vladao od 973. do 983., kada je na saboru u Veroni proglasio trogodišnjeg sina Otona III. za njemačkog kralja. Umro je iznenada u Rimu, i to u vrijeme neuspjelog pokušaja pokoravanja Mlečana. Od 983. god. pa u idućih dvjestotinjak godina, pazinski kaštel je često mijenjao vlasnike.

⁶ Istria Culture, *Pazin*, [Online], raspoloživo na: <http://www.istria-culture.com/>, posjećeno: 3. kolovoza 2018.

⁷ **Darovnica** – dokument kojim senior dodjeljuje neka prava, privilegije ili posjed svojem podložniku ili zajednici.

⁸ Proleksis enciklopedija, *Oton II.*, [Internet], raspoloživo na: <http://proleksis.lzmk.hr/>, posjećeno: 3. kolovoza 2018.

1.1.1. Nastanak i povijesni prikaz

Unatoč činjenici što se prema talijanskom nazivu i u današnje vrijeme naziva kaštelom, može se reći kako pazinski kaštel to zapravo nije (prema klasifikaciji fortifikacijske arhitekture) jer je i nastao znatno prije. U nastavku teksta završnog rada, na slici 4, prikazan je Pazin na veduti J. W. Valvasora.

Slika 4. Pazin na veduti J. W. Valvasora

Izvor: Regan, K., Nadilo, B. (2012): „Preostale utvrde u Pazinu i okolici“, *Građevinar*, vol. 64, no. 11, str. 965.

Naime, vidljivo je kako se radi o *pravom zamku, burgu ili gradu, dakle utvrdi uz koju se razvilo naselje i u tome je gotovo tipičan primjer*⁹. Ono u čemu se razlikuje od svih istarskih, a i mnogih drugih sličnih utvrda, jest to što *nije poput okolnih starih gradića smješten akropolski na vrhu brijega, već nad 130 m strmim ponorom, zapravo gotovo na najnižoj točki grada*¹⁰.

Stoga, potrebno je naglasiti kako je to jedna od najstarijih i najvećih istarskih utvrda koja u cijelosti prevladava gradskim središtem. Također, potrebno je istaknuti kako je *pazinski kaštel*

⁹ Regan, K., Nadilo, B. (2012): „Preostale utvrde u Pazinu i okolici“, *Građevinar*, vol. 64, no. 11, str. 965.

¹⁰ Na i. mj.

*spomenik kulture prve kategorije, a unatoč svojoj velikoj starosti pripada najbolje očuvanim istarskim, ali i hrvatskim utvrdama*¹¹.

Već za prvog spominjanja u povijesnim izvorima, pazinski kaštel bio je prilično jednostavna i robusna konstrukcija u obliku izduženog pravokutnika s prizemljem i dva kata, odnosno s prislonjenom kvadratnom kulom i zidinama, koje su u konačnici, uz druge građevine, uključivale i kapelicu posvećenu Bogorodici te jedan mali zvonik.

1.1.2. Mijenjanje vlasništva i izgleda

Kao što je i u prethodnom dijelu završnog rada navedeno, pazinski kaštel je od 983. pa u idućih dvjestotinjak godina često mijenjao vlasnike. Naime, *udajom kćeri upravitelja Menharda od Schwarzenburga, za pripadnika loze Goričkih, pazinski kaštel je prešao u njihovo vlasništvo do 1374. godine*¹². Nadalje, iste godine, odnosno 1374., preuzimaju ga Habsburgovci koji su u to vrijeme upravljali cijelim područjem središnje Istre, tzv. *Pazinskom knežijom*. U to vrijeme, stanovnici Pazina su imali jako veliki stupanj slobode i samostalnosti, te su se na taj način značajno razlikovali od kmetova, tj. od svojih susjeda. U 17. stoljeću pazinski kaštel kupuje markiz Montecuccoli iz Modene, a u njegovom posjedu feud je bio sve do prve polovice 19. stoljeća, no samu utvrdu su posjedovali sve od 1945.

S obzirom na činjenicu da se pazinski kaštel koristi više od tisuću godina, potrebno je naglasiti kako je u više navrata mijenjao i svoj vanjski izgled. Primjerice, može se reći kako je polukružna kula dodana tek nakon 1463., no o tome će više riječi biti u idućim poglavljima završnog rada. Promatrajući stručnu literaturu, pazinski kaštel je opisan kao *izdužena građevina s dva kata uz koju je sagrađena kula i crkvice s malim zvonikom*¹³. Nadalje, pazinski kaštel je s vremenom izrastao u *moćnu zidanu utvrdu* koju su različiti vlasnici gradili i dograđivali tijekom povijesti.

Podno njegovih zidina, kojima se nekada pristupalo preko pokretnog mosta, nalazi se grotlo Pazinske jame, odnosno tajanstveni ponor koji je oduvijek nadahnjivao ljudsku maštu. Kao

¹¹ Na i. mj.

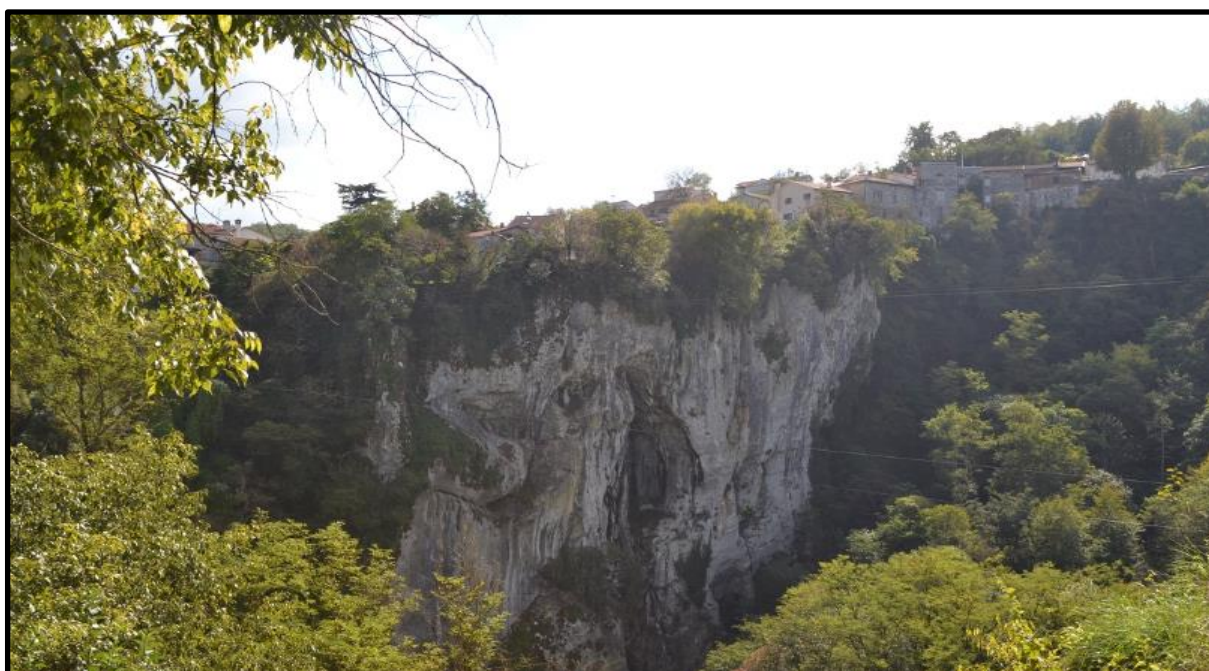
¹² Istria Culture, *Pazinski kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.istria-culture.com/>, posjećeno: 3. kolovoza 2018.

¹³ Na i. mj.

što je već navedeno, pazinski kaštel, ali i Pazinska jama, bili su poprište radnje romana pod nazivom *Mathias Sandorf* autora Julesa Verna.

Pazinska jama, odnosno ponor Pazinčice, *predstavlja ponor koji je nastao na dodiru vodonepropusne podloge sliva Pazinčice i vodopropusnih vapnenaca koji izgrađuju cijeli prostor jugozapadne Istre*¹⁴. Naime, može se reći kako je Pazinčica nekada tekla površinom zemlje, i to prolazeći pokraj Berma i Dvigrada sve do mora, u konačnici formirajući i Limsku dragu. U nastavku teksta završnog rada, na slici 5, prikazana je Pazinska jama.

Slika 5. Pazinska jama

Izvor: Istria Culture, *Pazinska jama*, [Online], raspoloživo na: <http://www.istria-culture.com/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

U današnje vrijeme, ponor je *zakonom zaštićen prostor koji je proglašen važnim krajolikom, a obuhvaća kanjon i ponor Pazinčice, dužine oko 500 i dubine oko 100 metara te naravno Pazinsku jama čija je dužina podzemnoga dijela 270 metara*¹⁵. Povijesno gledajući, prva speleološka istraživanja započela su krajem 19. stoljeća, i to u vremenu kada je francuski speleolog Alfred Martel proveo prvi nacrt.

¹⁴ Istria Culture, *Pazinska jama*, [Online], raspoloživo na: <http://www.istria-culture.com/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

¹⁵ Na i. mj.

Nakon toga, 60 – ih godina prošloga stoljeća, speleolog Mirko Malez izradio je detaljan nacrt Pazinske jame. Ulaz u Pazinsku jamu nalazi se ispod gotovo 200 metara visoke vertikalne stijene, odnosno stijene na kojoj se u današnje vrijeme nalaze kuće grada Pazina, a ulazi se kroz široku i visoku polukružno nadsvođenu šupljinu.

1.1.3. Osvrt na prvobitni pazinski kaštel

Prema brojnim pisanim izvorima, prvobitni pazinski kaštel bio je *jednostavna, jaka konstrukcija poput izduženoga pravokutnika s prizemljem i dva kata, s prislonjenom kvadratičnom kulom i zidinama koje su, uz druge građevine, obuhvaćale i kaštelansku kapelu posvećenu Madoni i pripadajući mali zvonik*¹⁶. Danas, na pazinskom kaštelu su očuvani tragovi dugogodišnjeg razvoja, i to iz razloga jer je u mnogim *dogradnjama, pregradnjama i adaptacijama prilagođavan i osuvremenjivan, primarno, za potrebe obrane i zaštite, te sekundarno i za funkciju ugodnijeg stanovanja*¹⁷.

Općenito, današnji nepravilni pravokutni oblik pazinski kaštel dobiva u razdoblju 15. i 16. stoljeća, a prema *starim gravurama i opisima suvremenika još krajem 17. stoljeća, pazinski kaštel je imao srednjovjekovne karakteristike, i to s dvije kule, polukružnom i dominirajućom visokom četverokutnom kulom i zatvorenim zidnim plaštom*¹⁸.

Naime, 1639. izvedena je također i kapelica sv. Marije Djevice na drugom katu polukružne kule s drvenim oltarom, odnosno s oltarom koji je u 18. stoljeću zamijenjen mramornim. Nadalje, tijekom razdoblja 18. i 19. stoljeća, kada obrana više nije bila u prvome planu, radovi na pazinskom kaštelu su prvenstveno bili vezani za poboljšanje cjelokupnih uvjeta stanovanja. Prema tome, na vanjskome obodu su u 18. stoljeću napravljeni prozorski otvori, a u 19. stoljeću su otvorene *nove komunikacije prema sububriju*¹⁹, *četverokutna kula snižena je do visine ostalih krovova, a na istočnom pročelju dozidan je toranj s urom i preslicom za zvonu*²⁰.

¹⁶ Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

¹⁷ Na i. mj.

¹⁸ Na i. mj.

¹⁹ **Suburbij** – ugao zidine ili kule od 90° ili manje, okrenut prema potencijalnoj liniji napada.

²⁰ Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

Nadalje, može se reći kako brojne samostalne fortifikacijske predgradnje u prostoru pred tvrđavom nisu sačuvane, no u zidnom plaštu utvrde (80 – 380 centimetara), očuvane su:

- mašikule²¹,
- puškarnice, i
- toparnice.

U nastavku teksta završnog rada, na slici 6, prikazana je današnja mašikula pazinskog kaštela.

Slika 6. Mašikula pazinskog kaštela

Izvor: Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

Za razliku od prethodno prikazane mašikule, može se reći kako su puškarnice *okrugle s prorezom u sredini i dvogube sa širokim otvorom na obje strane, kao i uskim prorezom u sredini*²². Također, za pazinski kaštel se može reći kako je stoljećima bio i upravno sjedište Pazinske, odnosno Istarske knežije. Pazinska knežija, *Contado di Pisino*, naziva se zapravo područje pod upravnom vlašću pazinskog kapetana, a činila su ga mjesta unesena u urbar²³.

²¹ **Mašikula** – obrambeni borbeni položaj.

²² Istria Culture, *Pazinski kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.istria-culture.com/>, posjećeno: 3. kolovoza 2018.

²³ **Urbar** – popis prihoda i prava zemljišnih vlastelinstava te podaničkih podavanja, obveza i službi, odnosno zbirka propisa.

Pazinska knežija je također i politički pojam koji podrazumijeva cjelokupni teritorij austrijske Istre, a u povijesti se odnosio na nasljednu zemlju, tj. na Pazinsku knežiju te skupinu malih gospoštija²⁴ i posjeda.

1.1.3. Opće odrednice Pazinske knežije

Kao što je već prethodno navedeno, Pazinska knežija predstavlja *povijesni naziv za austrijski dio Istre u srednjem i novom vijeku*²⁵, a spominje se i u *Istarskom razvodu*, pisanom staročakavskim dijalektom. U širem smislu riječi, Pazinska knežija predstavlja sav istarski dominij²⁶ pod habsburškom vlašću, i to kao državopravna cjelina nasuprot mletačkoj Istri i austrijskim stečevinama u današnjim slovenskim zemljama, dok u užem smislu riječi obuhvaća pazinsko vlastelinstvo kao privatni posjed kuće Habsburg.

Naime, temelje *Pazinske knežije postavio je grof Meinhard iz Crnoga Grada, koji je kao svjetovni zastupnik Porečke biskupije u drugoj polovici 17. st. postao gospodarom srednje Istre*²⁷. S druge strane, potrebno je naglasiti kako su njegove posjede naslijedili *grofovi Gorički, nad kojima akvilejski patrijarh, postavši 1209. istarskim markgrofom, nije imao suverenitet*²⁸.

Sukladno ugovoru o nasljeđivanju, i to između *Alberta IV. Goričkoga i Rudolfa IV. Habsburga, sastavljenoga 1365., a nakon izumrća istarske grane grofova Goričkih, Pazinska knežija je 1374. došla pod vlast Habsburgovaca*²⁹. Nadalje, 1379. za Pazinsku knežiju prvi je put zabilježen naziv *Grafschaft zu Mitterburg*, a položaj zemaljskoga plemstva bio je utvrđen povlasticom Alberta IV. iz 1365. te kasnijim habsburškim potvrdama, zahvaljujući kojima je Istra u to vrijeme slovila kao *Corpus separatum*.

Velikim potiskivanjem vlasti akvilejskoga patrijarha 1420., odnosno nakon rata Cambraiske lige u prvoj polovici 16. stoljeća, ustalile su se granice Pazinske knežije, koja je od tada zauzimala gotovo četvrtinu istarskoga poluotoka. Dakle, u to vrijeme, Pazinska knežija

²⁴ **Gispoštija** – povijesni posjed u vlasništvu plemstva.

²⁵ Istarska enciklopedija, *Pazinska knežija*, [Online], raspoloživo na: <http://www.enciklopedija.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

²⁶ **Dominij** – posjed.

²⁷ Istrapedia, *Pazinska knežija*, [Online], raspoloživo na: <https://www.istrapedia.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Istarska enciklopedija, *Pazinska knežija*, [Online], raspoloživo na: <http://www.enciklopedija.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

obuhvaćala je *gospoštije Lupoglav, Kožljak, Kršan, Grdoselo, Paz, nadarbinu*³⁰ *Gologoricu, samostan Sv. Petar u Šumi i posjede pićanskoga biskupa*³¹. U nastavku teksta završnog rada, na slici 7, prikazana je karta Pazinske knežije.

Slika 7. Karta Pazinske knežije

Izvor: Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

Potrebno je naglasiti kako je vrhovnu vojnu, sudsku, fiskalnu i upravnu vlast obnašao pazinski kapetan kojemu su bili podložni:

- pokrajinski sudac,
- pisar, i
- svi ostali činovnici.

U konačnici, može se reći kako je Pazinska knežija prestala postojati propašću Mletačke Republike 1797., odnosno kada je cijela Istra potpala pod austrijsku vlast. Također, važno je za reći kako je pazinski kaštel do kraja Drugog svjetskog rata bio u vlasništvu obitelji Montecuccoli.

³⁰ **Nadarbina** – ono što se daje posebnom darovnicom.

³¹ Istrapedia, *Pazinska knežija*, [Online], raspoloživo na: <https://www.istrapedia.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

1.2. Pazin kao srednjovjekovno urbano središte

Pazin je nastao kao srednjovjekovno urbano središte kontinentalnog dijela Istre, a razvio se na *strateški istaknutom platou iznad ponora Pazinčice, u samom srcu istarskog poluotoka, odnosno na križištu prometnih pravaca koji su povezivali Istru s unutrašnjošću kontinenta*³². Unatoč činjenici da se ne zna točno vrijeme osnivanja grada Pazina, vjerojatno je kako je u prvim stoljećima svojega razvoja, grad Pazin formiran kao *pogranična vojna utvrda na razmeđi bizantskih i franačkih interesnih sfera*³³. Nadalje, nakon formiranja hrvatske države u koju je ušao samo istočni dio Istre, Pazin se ponovno našao u neposrednoj blizini granice.

Prostorno gledajući, pretpostavlja se da počeci naseljenosti na *području grada Pazina započinju na rubu krškog ponora Pazinske jame izgradnjom histarskog gradinskog naselja*³⁴. U 10. stoljeću, Pazin je bio poznat pod imenom *Castrum Pisinum*, a pod tim se imenom također nalazio i prostor na kojemu se razvila utvrđena feudalna rezidencija.

1.2.1. Razvoj grada

Povijesno gledajući, *na granici mediteranske i kontinentalne Europe, grad Pazin bio je dionikom svih događanja središnjeg i istočnog dijela Istre*³⁵, i to pod izravnim utjecajem brojnih gospodarskih, političkih i kulturnih čimbenika. Razvoj grada Pazina započeo je izgradnjom iznad strmih padina koje vode u Pazinsku jamu, a postupnim urbanističkim razvojem, tj. političkim i ekonomskim osnaživanjem njegova značaja, do početka 20. stoljeća grad Pazin je izrastao u naselje jasnih urbanih obilježja. Naime, može se reći kako je na cjelokupni razvoj i širenje, tj. na izgradnju Pazina, kao i svakog drugog grada, utjecao čitav niz čimbenika, a to su:

- prirodni,
- povijesni,
- gospodarski, i

³² Slukan Altić, M., „Historijsko – geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza“, *Tabula*, vol. 1, no. 12, 2014., str. 217.

³³ Na i. mj.

³⁴ Zidarić, M., „Urbanistički razvoj Pazina od početka 16. do kraja 19. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 21, no. 1, 2014., str. 83.

³⁵ Na i. mj.

- kulturni.

U nastavku teksta završnog rada, na slici 8, prikazana je karta Istre iz 1525.

Slika 8. Karta Istre iz 1525.

Izvor: Slukan Altić, M., „Historijsko – geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza“, *Tabula*, vol. 1, no. 12, 2014., str. 218.

U idućem potpoglavlju završnog rada, definirat će se i predstaviti pojedini čimbenici koji su imala utjecaj na razvoj grada Pazina.

1.2.2 Utjecaji čimbenika na razvoj grada

Gledajući s prirodne osnove, može se reći da su prirodni čimbenici odredili smjer širenja grada, i to od strmih padina na zapadu pa sve prema ravničarskim istočnim i sjevernim dijelovima grada. S druge strane, nagib terena, na kojem su se razvile ulice, *odredio je izgled i katnost građevina, naročito u predjelima unutar i oko najstarijeg dijela grada*³⁶. Za razliku od prirodnih, ekonomski čimbenici su utjecali na *razlike u širenju, izgradnji i izgledu pojedinih dijelova grada i građevina*³⁷. Stoga, dio naselja koji se postupno izgrađivao na zapadu, i to podno utvrđene feudalčeve rezidencije, svoj najveći graditeljski zamah je doživio tijekom 15. i 16. stoljeća, odnosno u vrijeme kada su ondje obitavali:

³⁶ Isto, str. 84.

³⁷ Na i. mj.

- bogatiji pazinski trgovci,
- obrtnici, i
- obnašatelji visokih upravnih i administrativnih funkcija unutar Pazinske knežije.

Nadalje, s velikim porastom gospodarskog i ekonomskog značenja grada Pazina tijekom 18. stoljeća, tj. izgradnjom cesta i razvojem trgovine, postupno je rastao i politički značaj grada, te je zbog toga razdoblje 19. stoljeća obilježeno *izgradnjom novih, dotad neurbaniziranih istočnih i sjevernih dijelova grada*³⁸. Za razliku od navedenih, *kulturni su čimbenici s istoka i zapada utjecali i na urbanistički razvoj i izgled naselja*³⁹. Naime, smješten na granici mletačke i austrijske Istre, grad Pazin je bio pod snažnim i velikim utjecajem umjetnosti i kulture talijanskoga poluotoka sa zapada, posebice Venecije, no još više središnje Europe.

Navedeni utjecaj se najviše odrazio u *dekorativnim elementima unutrašnjosti i vanjštine građevina, no još su veća prožimanja utjecaja kulturnih središta i ruralnih sredina vidljiva na primjerima oblikovanja unutrašnjosti i vanjštine dviju pazinskih crkava*⁴⁰.

U konačnici, može se reći kako je politička situacija možda najviše utjecala na važnost, izgled i izgradnju grada, Naime, podjela Istre na mletački i austrijski dio, te ratovi i previranja, odredili su izgled brojnih gradova u Istri, pa tako i izgled Pazina.

³⁸ Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

³⁹ Zidarić, M., „Urbanistički razvoj Pazina od početka 16. do kraja 19. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 21, no. 1, 2014., str. 84.

⁴⁰ Na i. mj.

2. PAZIN PRIJE 16. STOLJEĆA

Pazin se prvi put spominje 1177. u povlastici pape Aleksandra III, pa se može pretpostaviti da je u to doba u Pazinu bilo sjedište župe kojoj je pripadao i Pazin⁴¹. Današnja župna crkva podignuta je 1592. na mjestu ranije, a tijekom kasnijih razdoblja više puta je dograđivana.

2.1. Kaštel kao feudalčeva privatna rezidencija

Najviše se očuvanih i poznatih podataka o razvoju grada Pazina prije 16. stoljeća veže za promjene na pazinskom kaštelu koji čini temelj razvoja grada. U nastavku teksta završnog rada, na slici 9, prikazana je unutrašnjost pazinskog kaštela.

Slika 9. Unutrašnjost pazinskog kaštela

Izvor: Slukan Altić, M., „Historijsko – geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza“, *Tabula*, vol. 1, no. 12, 2014., str. 218.

Naime, s uvođenjem feudalnog poretka, potaknuta je također i intenzivna izgradnja kaštela/burgova diljem Europe, te je u skladu s tim izgrađen i veliki broj utvrda tijekom 10. i 11. stoljeća na području Istre. Ranosrednjovjekovni burgovi koji su se podizali, ili obnavljali,

⁴¹ Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

tijekom prethodno navedenog perioda, *stvorili su liniju pograničnih utvrda čija je svrha bila obrana teritorija pod vlasništvom feudalaca*⁴². Većina kaštela i burgova svoj veliki značaj duguje kontinuitetu održavanja života, i to sve od gradinskih ili antičkih temelja, a obnovom i sadržajem postavili su se temelji razvoja modernih gradova.

S druge strane, potrebno je naglasiti kako je pazinski kaštel bio *feudalčeva privatna rezidencija, utvrđena i branjena od moguće opasnosti, te fizički odvojena od svojih podanika, istovremeno im pružajući zaštitu zidina*⁴³. Iako se o izvornom izgledu pazinskog kaštela u današnje vrijeme može samo nagađati, može se pretpostaviti kako je to bila snažna i robusna utvrda. Naime, takve utvrde je moguće vidjeti i diljem Europe, Republike Hrvatske i Istre, a povjesničari pretpostavljaju kako se *prvotni izgled pazinskog kaštela može opisati kao jednostavna pravokutna (ili poligonalna) konstrukcija, koju su u 10. stoljeću činile zidine, prizemlje i dva kata te prislonjena kvadratna kula koja je branila grad unutar zidina*⁴⁴.

S postupnim razvojem, promjenama i brojnim nadogradnjama, pazinski kaštel je iz fortifikacijskog objekta prerastao u objekt s osobinama stambene rezidencije. Naime, prvi značajniji popravci na njemu su se obavljali tijekom 13. stoljeća, čime su u konačnici postavljeni i temelji kasnijim preinakama, i to posebice onima u 16. i 17. stoljeću, kada je utvrda poprimila stambeni značaj. Radovi u razdoblju od 13 do 15. stoljeća neznatno su izmijenili vanjski izgled utvrde, dok je tlocrtno pazinski kaštel zadržao svoj oblik. Nadalje, kao što je bio slučaj i s brojnim drugim utverdama diljem Europe, i pazinski kaštel se uvelike obnavljao, i to s posebnim naglaskom na glavnim obrambenim elementima, a to su:

- zidine, i
- kule.

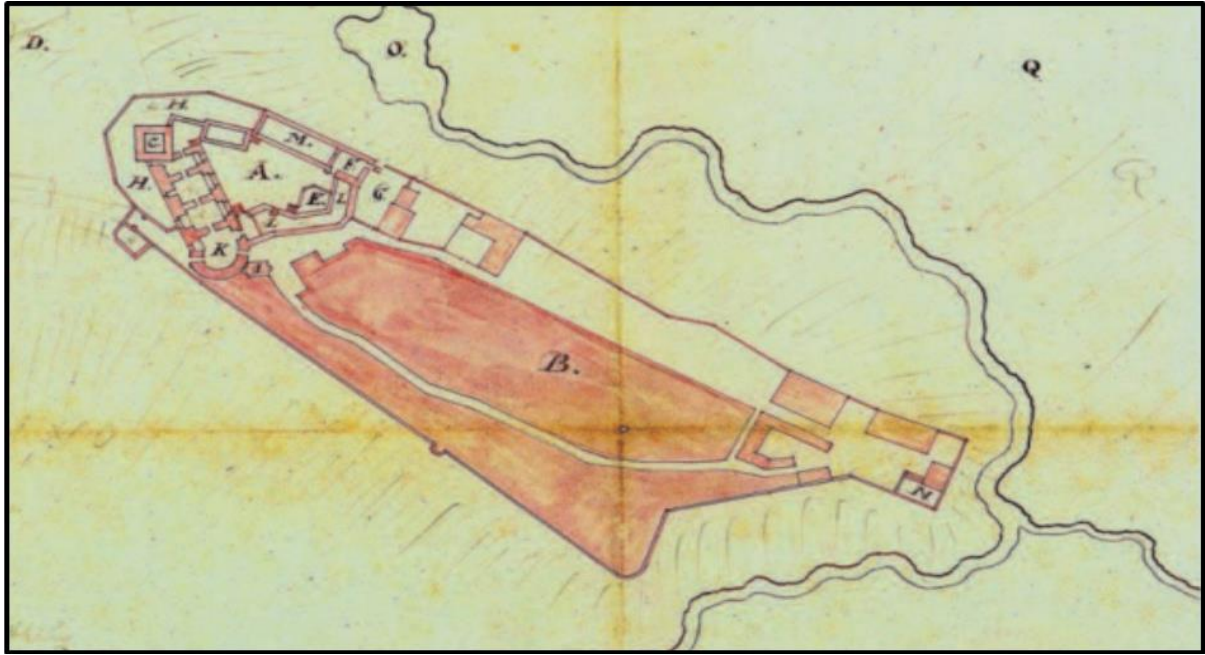
U nastavku teksta završnog rada, na slici 10, prikazan je nedovršeni plan pazinskih utvrda.

Slika 10. Nedovršeni plan pazinskih utvrda

⁴² Zidarić, M., „Urbanistički razvoj Pazina od početka 16. do kraja 19. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 21, no. 1, 2014., str. 86.

⁴³ Na i. mj.

⁴⁴ Na i. mj.

Izvor: Slukan Altić, M., „Historijsko – geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza“, *Tabula*, vol. 1, no. 12, 2014., str. 223.

Pazinskom kaštelu se tijekom 14. i 15. stoljeća dodaju *bedemski ophodni putovi za bolju obranu i nadzor okolnog prostora, a istočnom je boku utvrde tijekom 15. stoljeća dograđena dvostruka pravolinijska kurtina*⁴⁵, *dodatni element obrane, podignuta prvenstveno radi obrane od Turaka*⁴⁶. Tijekom brojnih nemirnih godina, pazinski kaštel je postupno postajao otok za sebe, i to sukladno, zidinama, masivnim kulama i gradskim jezgrama, štićena je bila samo unutarnja jezgra, kao i sam feudalac.

2.2. Razvoj zaštićenog naselja

Pazinski kaštel je u 16. stoljeće ušao gotovo u ruševnom stanju te je potrebno naglasiti kako su se tek tada obavili značajniji popravci kojima je u potpunosti obnovljen te u skladu s kojima je poprimio današnji izgled.

Unatoč tome što nema pisanih dokumenata, *unutar zidina kaštela se od vremena njegove izgradnje razvija zaštićeno naselje koje od 14. do 16. stoljeća naseljavaju imućniji stanovnici*

⁴⁵ **Kurtina** – ravni potez bedema između dva bastiona.

⁴⁶ Zidarić, M., „Urbanistički razvoj Pazina od početka 16. do kraja 19. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 21, no. 1, 2014., str. 87.

*Pazina*⁴⁷. U nastavku teksta završnog rada, na slici 11, prikazani su detalji na pazinskom kaštelu.

Slika 11. Detalji na pazinskom kaštelu

Izvor: Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

Naime, s razvojem trgovine, osim bogatih feudalaca i vazala⁴⁸, javlja se i novi elitni sloj društva – trgovci⁴⁹. Dakle, što se tiče financijskih mogućnosti, trgovci su imali nešto povlašteniji status u društvu te su se zbog toga često javljali u dokumentima kao vlasnici brojnih kuća unutar zidina, ili su gradili kuće neposredne uz zidine naselja (s vanjske strane). Na taj način, prostor koji je bio zaštićen zidinama postao je elitnim naseljem bogatijih stanovnika, a prema povijesnim zapisima može se reći kako je pazinski kaštel predstavljao živu sliku feudalizma. Isto tako, potrebno je naglasiti kako je raspored u planu grada bio jednak onome kod zemalja feudalnog poretka, i to unatoč činjenici što je samo nedostajao središnji trg.

2.3. Zahtjevi srednjovjekovne gradnje

⁴⁷ Na i. mj.

⁴⁸ **Vazal** – srednjovjekovni plemić i feudalac koji se nalazio u dvostrano obvezujućem odnosu sa svojim nadređenim lentskim gospodarom.

⁴⁹ Zidarić, M., „Urbanistički razvoj Pazina od početka 16. do kraja 19. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 21, no. 1, 2014., str. 87.

Do 16. stoljeća gradsko je podgrađe bilo u potpunosti formirano izgradnjom velikog niza stambenih objekata koji su pratili prirodni pad terena, te su na taj način formirali dva ulična toka koja započinju neposredno ispred samog pazinskog kaštela. Povijesno gledajući, može se reći kako je kontinuitet naseljenosti uvelike izmijenio izgled naselja, i to sukladno s brojnim nadogradnjama i rekonstrukcijama sve od 16. pa do 19. stoljeća. Iz razdoblja izgradnje i razvoja prije 16. stoljeća su vidljivi poneki dekorativni ili konstruktivni elementi, kao što su primjerice dijelovi temelja, erkeri⁵⁰ i prozori. U nastavku teksta završnog rada, na slici 12, prikazani su erkeri na pazinskom kaštelu.

Slika 12. Erkeri na pazinskom kaštelu

Izvor: Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

Srednjovjekovna izgradnja zahtijevala je širenje i izgradnju od centra ili središnje jezgre nizom nepravilnih prstenova koji štite spomenutu jezgru, tj. utvrđenu feudalčevu rezidenciju, a s obzirom na smještaj utvrde, snažnija zaštita sa zapadne strane nije bila potrebna jer je utvrda zaštićena prirodnim elementima padina Pazinske jame i dubokog ponora Pazinčice⁵¹. No s druge strane, može se reći kako je s istočnog pročelja takva zaštita bila uvelike potrebna. Unatoč činjenici što iz razdoblja prije 16. stoljeća ne postoje pisani izvori o postojanju naselja

⁵⁰ **Erker** – izbočena i povišena prigradnja na pročelju ili uglu kuće (bez potpornja).

⁵¹ Zidarić, M., „Urbanistički razvoj Pazina od početka 16. do kraja 19. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 21, no. 1, 2014., str. 88.

istočno od zidina pazinskog kaštela, s druge se strane zidina pazinskog kaštela vjerojatno razvijalo skromnije naselje koje su izgradili i nastanili siromašniji trgovci, obrtnici, stočari i poljodjelci.

U nastavku teksta završnog rada, na slici 13, prikazan je pogled na pazinski kaštel iz zraka.

Slika 13. Pogled na Pazinski kaštel iz zraka

Izvor: Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

Naime, može se reći kako se naselje vjerojatno nije izgrađivalo odmah prilikom podizanja samog kaštela, i to iz razloga jer je prostor unutar zidina zadovoljavao potrebe zaštite većine stanovništva.

3. RAZVOJ PAZINA U 16. STOLJEĆU

Grad Pazin se na kartama počinje pojavljivati u vrijeme intenzivne modernizacije njegove utvrde⁵². U nastavku teksta završnog rada, na slici 14, predstavljen je prikaz utvrde na vojnim fortifikacijskim planovima.

Slika 14. Prikaz utvrde na vojnim fortifikacijskim planovima

Izvor: Slukan Altić, M., „Historijsko – geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza“, *Tabula*, vol. 1, no. 12, 2014., str. 220.

U to vrijeme, Pazin je bio najutvrđenije naselje Pazinske knežije, odnosno glavna prepreka mletačkom osvajanju unutrašnjosti Istre⁵³. Unatoč izgradnji koja je do 16. stoljeća oblikovala temelje današnjeg Pazina, može se reći kako je vrlo teško utvrditi cjelokupni tijek urbanističkog razvoja i širenja grada, kao i njegov izvorni izgled. Dakle, kao razlog navedenoj činjenici se može navesti nedostatak dokumentacije, odnosno nedostatak materijalnih i građevinskih dokaza te ostataka. Naime, na temelju određenih podataka (darovnice ili crkveni spisi), može se pretpostaviti kako su na prostoru grada Pazina do 16. stoljeća postojala tri manja naselja, a jedno su činili stanovnici nastanjeni unutar zidina kaštela te u njegovu predgrađu istočno od zidina, a dva su manja bila grupirana oko pazinskih crkava,

⁵² Slukan Altić, M., „Historijsko – geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza“, *Tabula*, vol. 1, no. 12, 2014., str. 219.

⁵³ Bertoša, M., *Istra: Doba Venecije (XVI. – XVIII. stoljeće)*, Pula, 1995., str. 50.

*franjevačke crkve istočnije od kaštela, te župne crkve Sv. Nikole sjeveroistočno od kaštela*⁵⁴. Nadalje, opća se situacija na području cijele Europe, pa tako i na području Istre, uvelike promijenila u 16. stoljeću pa je zahvaljujući povijesnim i političkim promjenama koje je Pazinu donio početak novog stoljeća, omogućeno bolje praćenje funkcioniranja života Pazinske knežije i grada, kao i razvoja grada u svakom pogledu⁵⁵.

U konačnici, potrebno je naglasiti kako o ekonomskom, gospodarskom, urbanističkom i kulturnom razvoju te širenju grada i Pazinske knežije svjedoči veliki broj pisanih dokumenata.

3.1. Obnova pazinskog kaštela

Od vremena izgradnje pa sve do 16. stoljeća, pazinski kaštel se nekoliko puta obnavljao, a s obzirom na smještaj i stratešku važnost, kaštel je imao prioritete prilikom obnove. Brojne promjene, kao i djelomične obnove, od vremena izgradnje nisu uvelike utjecale na njegov ukupni izgled, no kaštel je uspješno odolijevao svim napadima, te zbog toga obnova u većim razmjerima nije bila potrebna.

Nadalje, 1532. Pazinsku knežiju otkupljuje obitelj Mosconi, koja je po dolasku u Pazin kaštel zatekla u derutnom stanju. Veliku važnost obnove pazinskog kaštela obitelj je isticala zbog strateškog položaja u austrijskom dijelu Istre. U velikoj želji za obnovom, *1534. državnoj je komisiji predstavljen program obnove kaštela koji je iste godine i potvrđen, te je komisija iz državne blagajne izdvojila financijska sredstva za sve radove na kaštelu*⁵⁶. Iako su neki radovi na kaštelu započeli početkom 16. stoljeća, ono što je izgrađeno ili popravljeno sredinom stoljeća, u najvećoj mjeri je odredilo i današnji izgled pazinskog kaštela.

Mnogobrojni radovi obnove i nadogradnje na pazinskom kaštelu su započeli 1537. i trajali su jedanaest godina, odnosno sve od 1548. Većina radova se odnosila na promjene vezane za osnaživanje fortifikacijskih dijelova utvrde, a također su provedene i promjene vezane za stambene dijelove kaštela, odnosno došlo je do obnove izgradnje soba, kuhinja, štala i magazina. Nadalje, 1537. također su postavljeni i temelji iznad Pazinske jame, odnosno

⁵⁴ Zidarić, M., „Urbanistički razvoj Pazina od početka 16. do kraja 19. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 21, no. 1, 2014., str. 91.

⁵⁵ Na i. mj.

⁵⁶ Isto, str. 95.

temelji koji su omogućili izgradnju novih elemenata stambene funkcije. U nastavku teksta završnog rada, na slici 15, prikazan je detalj pazinskog kaštela.

Izvor: Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

U tom razdoblju, *srušen je crkveni zvonik i crkvice koji su se nalazili unutar kaštela, a namjera je bila da se izgradi nova, i to u stilu njemačke renesanse*⁵⁷. Projekt za crkvu bio je izgrađen 1534., no za obitelji Mosconi nije nikada sagrađena. Također, izrađeni su bili i projekti za dodatne bastionske zemljane utvrde ispred kvadratne kule na istoku, odnosno polukružne kule na sjeveru, no ni oni nisu nikada realizirani.

Osim prethodno navedenih značajnijih radova u unutrašnjosti kaštela, popravci su izvedeni također i na vanjskoj i unutarnjoj fasadi, te zidinama i kulama. Nadalje, unutarnja i *vanjska fasada te kuhinja i sobe kaštela dekorirane su u stilu njemačke fortifikacijske arhitekture, a osobito se ističu kasnogotičke i kvadratne puškarnice, strijelnice te konzole stražarskog ophoda*⁵⁸. Što se tiče samih kula i zidina, za vrijeme obitelji Mosconi započeli su samo radovi na izmjeni vanjskog izgleda pazinskog kaštela, no oni su u potpunosti realizirani tek u vrijeme kada je Pazinsku knežiju preuzeo Adam Swetkovitz, i to u drugoj polovici 16. stoljeća.

⁵⁷ Na i. mj.

⁵⁸ Isto, str. 96.

U to vrijeme, odnosno u drugoj polovici 16. stoljeća, *ophodi na nekim dijelovima se jačaju, a na nekima ruše, a na istočnom dijelu su, zbog snažnije obrane, ophod i zidine ojačani, a istočna kvadratna kula osnažena je većim kamenim blokovima*⁵⁹. Na sjevernoj strani kaštela izgrađena je polukružna kula koja je završena 1570., a promjene su u konačnici imale utjecaj i na način ratovanja. Također, *oblikovanjem okrugle kugle i izgradnjom pokretnog mosta, kaštel i naselje unutar njega bili su bolje zaštićeni od potencijalne opasnosti sve do 19. stoljeća kada je, zatrpavanjem jarka i spuštanjem rampe omogućeno spajanje dotad razdvojenih dijelova grada – kaštela i predgrađa*⁶⁰. Naime, aktivne promjene funkcija, a samim time i izgleda kaštela, tijekom cijelog 16. stoljeća utjecale su i odredile smjer promjena i nadogradnje kaštela i naselja.

3.2. Gradsko podgrađe unutar zidina

Kada se govori o srednjovjekovnom urbanizmu na području središnje Istre, može se reći kako su se naselja razvijala izvan antičkih urbanih modela, čime su na kraju razvila urbanu morfologiju. U 16. stoljeću, oko utvrđene feudalčeve rezidencije razvilo se također i srednjovjekovno naselje, *potaknuti izgradnjom utvrde, dok se neutvrđeno podgrađe razvija s druge strane zidina*⁶¹.

Pretpostavlja se kako se zapadni dio grada Pazina, koji je bio zaštićen zidinama, razvijao i izgrađivao usporedno s izgradnjom samog kaštela. Dio grada koji je bio obuhvaćen zidinama kaštela u današnje vrijeme čine dvije paralelne ulice u smjeru istok – zapad, i to od feudalčeve rezidencije pa do današnjeg turističkog ulaza u jamu. Renesansna izgradnja naselja, odnosno feudalčeve rezidencije, temelji se na srednjovjekovnom planu grada, pa je u skladu s tim razvoj naselja tijekom 16. stoljeća slijedio ranije postavljene temelje već postojećih objekata. Stambena je izgradnja u većoj mjeri definirana obnovom i nadogradnjom već postojećih objekata, dok su novi objekti, nastali na mjestu starijih, popunjavali prazne urbanističke čestice.

Iako je u današnje vrijeme vidljivo vrlo malo izvornih građevina, može se reći kako su bile stambenog karaktera, odnosno skromnih stilskih značajki te kasne gotike i rane renesanse

⁵⁹ Na i. mj.

⁶⁰ Isto, str. 97.

⁶¹ Grad Pazin, *Stari Pazin*, [Internet], raspoloživo na: <https://www.pazin.hr/>, posjećeno: 9. kolovoza 2018.

kontinentalne Europe. Prethodno navedene građevine su izgrađene sukladno željama i mogućnostima njihovih vlasnika.

Prvi značajni ostatci izgradnje iz 16. stoljeća vidljivi su na prostoru bivšeg ulaznog dijela, a jarak koji je odvajao kaštel i pristupnu ulicu, početkom 19. stoljeća je zatrpan te je ulica popločena. Također, dvorište je ozidano i popločeno lomljencima, a na zidovima su zazidani lučni otvori koji su vjerojatno nekada predstavljali podrumске prostorije. U nastavku teksta završnog rada, na slici 16, prikazana je unutrašnjost pazinskog kaštela.

Slika 15. Popločenje u dvorištu pazinskog kaštela

Izvor: Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

Osim naselja unutar zidina, uz prilazni se put pazinskom kaštelu također izgradilo i naselja siromašnijih stanovnika Pazinske knežije⁶². Rast i razvoj izvan utvrđenih zidina povezan je bio s geografskim i političkim uporištima.

⁶² Zidarić, M., „Urbanistički razvoj Pazina od početka 16. do kraja 19. stoljeća“, *Vjesnik itarskog arhiva*, vol. 21, no. 1, 2014., str. 102.

4. ZAKLJUČAK

U današnje vrijeme, Pazin se može predstaviti kao slikoviti grad bogate tradicije, tj. kao grad čija se turistička ponuda zasniva na bogatoj kulturnoj i povijesnoj baštini, odnosno na očuvanoj prirodi te brojnim manifestacijama. Grad je nastao kao srednjovjekovno urbano središte kontinentalnog dijela Istre, a razvio se na strateški istaknutom platou. Također, može se reći kako je Pazin u 13. stoljeću postao središtem Pazinske knežije, čije je uvelike dobio na gospodarskom, administrativnom i političkom značenju.

Pazin ima poprilično povoljan smještaj, i to iz razloga jer se nalazi u središtu istarskog poluotoka, te na taj način pridonosi boravku turista tijekom cijele godine.

Pazinski kaštel, simbol i snaga grada Pazina, predstavlja najveću i najbolje sačuvanu utvrdu na području Istre. Naime, pazinski kaštel se prvi put spominje tek u pisanim dokumentima 983. i to u darovnici cara Otona II. kojom pazinski kaštel poklanja porečkom biskupi. S druge strane, može se reći kako je pazinski kaštel zapravo dobro obranjena utvrda smještena na litici ponora rijeke Pazinčice, a u skladu s tim predstavlja i najveću zaštićenu utvrdu.

Povijesno gledajući, vidljivo je kako je pazinski kaštel uspješno odolijevao mletačkim opsadama za vrijeme Uskočkog rata koji je bio poguban za međusobne odnose hrvatskog stanovništva u Istri. Također, pazinski kaštel je spomenik kulture prve kategorije, a unatoč svojoj velikoj starosti pripada najbolje očuvanim istarskim i hrvatskim utverdama.

LITERATURA

Knjige:

1. Bertoša, M., *Istra: Doba Venecije (XVI. – XVIII. stoljeće)*, Pula, 1995.

Članci:

1. Regan, K., Nadilo, B. (2012): „Preostale utvrde u Pazinu i okolici“, *Građevinar*, vol. 64, no. 11, str. 965. – 976.
2. Slukan Altić, M., „Historijsko – geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza“, *Tabula*, vol. 1, no. 12, 2014., str. 217. – 232.
3. Zidarić, M., „Urbanistički razvoj Pazina od početka 16. do kraja 19. stoljeća“, *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 21, no. 1, 2014., str. 83. – 150.

Internetski izvori:

1. Grad Pazin, *O Pazinu*, [Internet], raspoloživo na: <https://www.pazin.hr/>, posjećeno: 2. kolovoza 2018.
2. Grad Pazin, *Stari Pazin*, [Internet], raspoloživo na: <https://www.pazin.hr/>, posjećeno: 9. kolovoza 2018.
3. Grad Pazin, *Strategija razvoja grada Pazina 2015 – 2020*, [Internet], raspoloživo na: <https://www.pazin.hr/>, posjećeno: 2. kolovoza 2018.
4. Grad Pazin, *Turizam*, [Internet], raspoloživo na: <https://www.pazin.hr/>, posjećeno: 2. kolovoza 2018.
5. Istarska enciklopedija, *Pazinska knežija*, [Online], raspoloživo na: <http://www.enciklopedija.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.
6. Istrapedia, *Pazinska knežija*, [Online], raspoloživo na: <https://www.istrapedia.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.
7. Istria Culture, *Pazin*, [Online], raspoloživo na: <http://www.istria-culture.com/>, posjećeno: 3. kolovoza 2018.
8. Istria Culture, *Pazinska jama*, [Online], raspoloživo na: <http://www.istria-culture.com/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.

9. Istria Culture, *Pazinski kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.istria-culture.com/>, posjećeno: 3. kolovoza 2018.
10. Muzej grada Pazina, *Kaštel*, [Online], raspoloživo na: <http://www.muzej-pazin.hr/>, posjećeno: 4. kolovoza 2018.
11. Proleksis enciklopedija, *Oton II.*, [Internet], raspoloživo na: <http://proleksis.lzmk.hr/>, posjećeno: 3. kolovoza 2018.

POPIS SLIKA

Slika 1. Današnji izgled grada Pazina	2
Slika 2. Pazinski kaštel.....	3
Slika 3. Oton II., car Svetog Rimskog Carstva	4
Slika 4. Pazin na veduti J. W. Valvasora	5
Slika 5. Pazinska jama	7
Slika 6. Mašikula pazinskog kaštela	9
Slika 7. Karta Pazinske knežije.....	11
Slika 8. Karta Istre iz 1525.	13
Slika 9. Unutrašnjost pazinskog kaštela.....	15
Slika 10. Nedovršeni plan pazinskih utvrda	16
Slika 11. Detalji na pazinskom kaštelu	18
Slika 12. Erkeri na pazinskom kaštelu	19
Slika 13. Pogled na pazinski kaštel iz zraka.....	20
Slika 14. Prikaz utvrde na vojnim fortifikacijskim planovima.....	21
Slika 15. Popločenje u dvorištu pazinskog kaštela	25

SAŽETAK

Povijesno gledajući, Istra je promijenila mnoge vladare, tj. bila je pod vlašću Franaka, Rimljana, njemačkih velikaša, Mlečana te pod vrlo kratkom vlašću Napoleona, što vodi prema činjenici kako je morala razvijati brojne strategije. Pazin predstavlja središte istarskog poluotoka, a pazinski kaštel smješten je neposredno iznad Pazinske jame, što u konačnici predstavlja i povijesno najstariji dio grada. Za pazinski kaštel se može reći kako je to najveća i najbolje sačuvana utvrda na području Istre koja je mijenjajući svoje vlasnike, također mijenjala i izgled.

Ključne riječi: Pazin, kaštel, strategija, jama, utvrda

SUMMARY

Historically, Istria has changed many rulers, i.e. it was under the rule of Franks, the Romans, the Germans, the Venetians, and under the very short rule of Napoleon, which tells to the fact that it had to develop numerous strategies to preserve its freedom. Pazin is the center of the Istrian peninsula, and the Pazin Castle is located directly above the Pazin Pit, and is historically the oldest part of the city. The Pazin Castle can be described as the largest and best preserved fort in the area, which, along with the change of its owners, also changed its appearance.

Keywords: Pazin, castle, strategy, pit, fortress

Sažetak pregledala: Višnja Brcković, prof., engleskog jezika i književnosti i komparativne književnosti te stalni sudski tumač za engleski jezik